

SALVADOR SANPERE I MIQUEL: INTEL·LECTUAL, POLÍTIC I HISTORIADOR¹

JOAQUIM ALBAREDA SALVADÓ
Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
Universitat Pompeu Fabra

RESUM

Salvador Sanpere i Miquel va ser un intel·lectual rellevant, agitador cultural actiu, treballador incansable i militant polític en les files del republicanisme moderat. Va exercir un paper important com a introductor de les tesis positivistes i evolucionistes a Espanya. El seu llegat intel·lectual més remarcable fou *Fin de la nació catalana*, publicada l'any 1905, obra que culmina el procés de recuperació de la història de Catalunya iniciat amb la Renaixença. El llibre constitueix una fita decisiva en el coneixement de la Guerra de Successió gràcies a l'ampli domini bibliogràfic i de les fonts documentals internacionals per part de Sanpere, el qual li va permetre d'analitzar el tema des d'una adequada perspectiva europea i des d'un prisma que reflecteix la complexitat del moment i la divisió i la tensió viscudes a Catalunya.

PARAULES CLAU

Guerra de Successió, historiografia, Catalunya, Europa, positivisme, republicanisme.

Salvador Sanpere i Miquel: intellectual, politician and historian

ABSTRACT

Salvador Sanpere i Miquel was an important intellectual, an active cultural agitator, untiring worker and politically active in the ranks of moderate republicanism. He played an important role in introducing positivist and

1. Aquest text és una síntesi de l'estudi introductor de l'edició facsímil feta per l'editorial Base de *Fin de la nació catalana*, Barcelona, 2001, p. 5-27.

evolutionist theories to Spain. His most significant intellectual legacy was *Fin de la nació catalana* [End of the Catalan nation] published in 1905, a work culminating the process of reclaiming Catalonia's history, started with the Renaissance. This book represents a decisive landmark in our knowledge of the War of the Spanish Succession thanks to its extensive bibliographical range and the international documentary sources used by Sanpere, which allowed him to analyse the theme from an appropriate European perspective and through a prism that reflects the complexity of the time and the divisions and tensions at play in Catalonia.

KEYWORDS

War of the Spanish Succession, historiography, Catalonia, Europe, positivism, republicanism.

Salvador Sanpere i Miquel (Barcelona, 1840 - Barcelona, 1915) va ser un intel·lectual rellevant que bé es mereix una bona biografia, ara mateix inexistent. Un home culte, viatger, agitador cultural actiu, treballador incansable i militant polític, exponent d'una generació que maldà per una societat més justa i perquè s'obrissin camí la llibertat de pensament i la ciència en una Espanya endarrerida. Durant el Bienni Progressista s'implicà amb el moviment revolucionari i presidí una societat secreta a Barcelona. S'enrolà voluntari a la guerra d'Àfrica el 1860. S'ha dit que des de 1863 era francmaçó i que participà en el moviment de 1868 formant part de les Juntes Revolucionàries de Barcelona i de Martorell per ser, després, diputat a les Corts espanyoles entre 1872 i 1874.² Paral·lelament, va mantenir una activitat remarcable com a periodista polític. Col·laborà en periòdics com *El Debate*, *La Reforma*, *La República Ibèrica* i *El Independiente*. Entre 1868 i 1870 publicà la revista setmanal *Las Libertades Democráticas*. Fou autor de *La verdad sobre la República federal* (1875). Al llarg de la seva vida va mantenir els ideals democràtics i un republicanisme de caràcter moderat que el situava entre els republicans «transigents».

2. S. ALBERTÍ, *Diccionari biogràfic*, vol. IV, Barcelona, Albertí Editor, 1970, p. 220; a A. ELÍAS DE MOLINS, *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*, vol. II, Hildesheim - New York, Georg Olms Verlag, 1972, p. 579-581.

Efectivament, el trobem en les files del possibilisme que donà suport a Castellar a l'entorn de 1874, junt amb Narcís Monturiol i Manuel Angelon, i en les del republicanisme d'ordre que encapçalà Salmerón —amb qui Sanpere tenia bona relació— en els anys posteriors fins a la darrereria de segle. En les eleccions municipals de 1901 participà en la coalició republicana liderada per Lerroux, en la qual va tenir un paper actiu en el perfeccionament de la maquinària electoral, vinculació que va mantenir fins al final dels seus dies com a director d'*El Progreso. Diario Republicano Autonomista*.³ En esclatar la gran guerra mundial va portar a terme una intensa activitat a favor dels aliats.

Col·laborà amb Ildefons Cerdà en els estudis per a l'Eixample de Barcelona i, malgrat haver obtingut el títol d'arquitecte, no exercí aquesta professió. El seu interès derivà cap als terrenys de la història i de l'art, en els quals va tenir un protagonisme destacat. Finançat pel govern, per la Diputació, per l'Ajuntament i pel Foment del Treball, Sanpere viatjà per tot Europa, unes facilitats que, sens dubte, aprofità per a dur a terme la seva recerca històrica en diversos arxius. El 1870, el govern monàrquic de coalició el nomenà representant en l'exposició internacional d'obres de Londres, i la Diputació de Barcelona li encarregà l'elaboració d'una memòria sobre l'ensenyament de l'art aplicat a la indústria a França, Alemanya i Württemberg durant els anys 1872-1873. El 1873 fou comissari regi a l'Exposició Universal de Viena i el 1888, concloa l'Exposició de Barcelona, participà en la creació de les infraestructures museístiques de la ciutat comtal. Quatre anys més tard fou nomenat delegat d'Espanya a l'Exposició internacional de música i teatre. Fou membre de les acadèmies de Bones Lletres de Barcelona i de Sevilla i de l'Academia de la Historia de Madrid. Va potenciar la creació d'una càtedra de Teoria i Història de les Belles Arts (1882). També fou membre de la Junta de Museus de Barcelona. De temàtica historicoartística va publicar l'àlbum *Mariano Fortuny* (1879),

3. J. PICH (ed.), *Memòries de Conrad Coure. Recuerdos de mi larga vida. Tom v. Levantamientos federales y guerra carlista*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Eumo Editorial, 1994, p. 30; A. DUARTE, «Los posibilismos republicanos y la vida política en la Cataluña de los primeros años de la Restauración», a J. A. PIQUERAS i M. CHUST (comp.), *Republicanos y repúblicas en España*, Madrid, Siglo Veintiuno de España Editores, 1996, p. 190-191 i 199; J. B. CULLA, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, 1986, p. 47 i 49; vegeu també J. TERMES, «De la Revolució de Setembre a la fi de la guerra civil. 1868-1939», a P. VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, VI, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 180.

una *Historia del lujo* (1886) i l'estudi *Los cuatrocentistas catalanes* (1906). Durant la Restauració fou un dels principals crítics artístics i va col·laborar en dos dels periòdics més importants, *El Diluvio* i *La Publicidad*.

D'altra banda, Sanpere va exercir un paper important com a introductor de les tesis positivistes i evolucionistes a Espanya, va rebre la influència de Krause i mantenia estrets vincles amb el republicanisme madrileny. Una bona mostra d'aquests lligams fou l'epíleg que Nicolás Salmerón redactà per al seu llibre *La emancipación del hombre. Historia de su desenvolvimiento físico, religioso, moral, político, científico y artístico* (obra en cinc volums, 1883-1887), així com les bones relacions que mantenia amb la Institución Libre de Enseñanza. De fet, l'historiador fou un dels principals introductors de les tesis positivoevolucionistes a Espanya mitjançant la traducció de la *Morfología general de los organismos* (1887) del biòleg alemany Ernest Haeckel, defensor del darwinisme, i d'*El universo social* (1883-1884) del filòsof Herbert Spencer, pare del positivisme evolucionista.⁴ Tanmateix, la difusió d'aquests nous corrents, que havien de fer possible aplicar una teoria de desenvolupament social evolucionista a la història de les societats humanes, no fou planera. Durant el període de la Restauració, els intel·lectuals progressistes van exposar els seus punts de vista des de periòdics com *La Gaceta de Barcelona* i *El Porvenir*, d'inspiració republicana. Els positivistes van protagonitzar una ofensiva important a l'Ateneu Barcelonès, el curs 1876-1877. Els intel·lectuals conservadors pressionaren la junta perquè prohibís les conferències de to positivista i lliurepensador, mentre que els liberals reclamaven llibertat de càtedra i d'expressió. L'afer es va resoldre en contra dels interessos dels progressistes i la junta implantà la censura prèvia en les conferències. Els intel·lectuals progressistes van publicar una nota de premsa, signada per Sanpere, Gener, Estasen i Almirall, entre d'altres, on criticaven la direcció de l'Ateneu. La iniciativa va servir, si més no, perquè

4. P. GABRIEL, «Socialisme, lliurepensament i científisme», a *Naturalisme, positivisme i catalanisme, 1860-1890*, a P. GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. v, Barcelona, Edicions 62, 1994, p. 146-148; també D. NÚÑEZ RUIZ, *La mentalidad positiva en España: desarrollo y crisis*, Madrid, Tucar, 1975, p. 103; V. CACHO VIU, *Els modernistes i el nacionalisme cultural*, Barcelona, La Magrana, 1984; J. MONÉS, «El darwinisme als Països Catalans», a P. ANGUERA (dir.), *La consolidació del món burgès. 1860-1900*, a B. DE RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 7, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996, p. 330-331.

els conservadors adoptessin actituds més obertes, la qual cosa va permetre que els republicans moderats com Sanpere i Joan Sol i Ortega entressin a la junta directiva de l'Ateneu, presidida per aquest darrer, i que altre cop, en la seva programació, hi tinguessin cabuda les tendències positivoevolucionistes. El 1881, Sanpere era bibliotecari de la institució i va seguir intervenint en les conferències dominicals sobre el passat, el present i el futur de les classes obreres, bo i defensant la necessitat de limitar el treball dels nens i les dones a les fàbriques.⁵

Alhora, excel·lí com a historiador preocupat per dotar la historiografia catalana dels instruments i la consistència d'una disciplina científica equivalent a les historiografies europees d'aleshores. A tal objecte, dirigí la *Revista Històrica Latina* (1874-1877) i la *Revista de Ciencias Históricas* (1880-1887) —la primera de caràcter modern a Catalunya—, que van esdevenir mitjans importants de comunicació entre els estudiosos locals catalans i entre aquests i els hispanistes estrangers. Les seccions que solia incloure en la seva edició mensual reflecteixen els ambiciosos objectius que la guiaven: bibliografia, lingüística i filologia, etnologia, etnografia, cronologia, religió i mitologia, història, arqueologia, epigrafia, numismàtica, legislació, indumentària, belles arts, arts sumptuàries, documents, certàmens. En conjunt, l'obra historiogràfica de Sanpere, sempre preocupada pel rigor històric a partir de la documentació, abasta un ampli ventall temàtic: la geografia històrica i prehistòrica, els orígens ètnics de Catalunya, la formació de l'espai urbà de Barcelona i l'evolució dels estils artístics, de les idees, de les institucions i dels esdeveniments politicomilitars, entre altres temes. En el seu afany per estudiar les fonts documentals, copià l'obra extensa i fonamental del cavaller Francesc de Castellví, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, que es troba al Haus-, Hof-, und Staatsarchiv de Viena, transcripció que és guardada a la Biblioteca de Catalunya. Tal com ha explicat Ramon Grau,⁶ la ingent tasca documental

5. Aquestes informacions sobre l'Ateneu me les ha proporcionades l'amic Josep Pich; vegeu també S. Riera. «El positivisme científic i la difusió del darwinisme», a *Naturalisme, positivisme i catalanisme, 1860-1890*, dins P. Gabriel (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. v, Barcelona, Edicions 62, 1994, p. 118-120 i J. Termes, «De la Revolució de Setembre...», p. 130-131.

6. R. GRAU, *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona Edicions 62, 1992, p. 963; *Itineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans (segles XVIII-XX)*, Barcelona, Edicions 62, 1979, p. 243.

de Sanpere s'emmarcava en un afany teòric de gran ambició. D'una banda, intentava harmonitzar la filosofia de Krause, introduïda a Espanya per Sanz del Río, amb el positivisme de Spencer. De l'altra, intentava articular la filosofia de la història basada en la idea de progrés amb el procés històric català des dels ulls del catalanisme romànticoliberal. Tanmateix, amb el pas del temps, s'imposà en l'obra de Sanpere el substrat positivista per damunt de les ambicions teòriques. La dificultat d'encaixar aquest marc teòric tan complex amb una realitat històrica concreta, com era la catalana, sumada a les limitacions conceptuals i metodològiques de les ciències socials de finals del XIX, expliquen les mancances de l'obra de Sanpere i al capdavall, com diu Grau, la seva enrevessada lògica, que fou criticada per Jaume Vicens Vives. Efectivament, l'historiador gironí no dubtà a enquadrar-lo ras i curt, com a Antoni de Bofarull, en el grup dels historiadors romàntics pel fet que Sanpere va analitzar la crisi del segle XV català des de l'òptica política atribuint la decadència als reis de la dinastia castellana dels Trastàmara. I això malgrat que Sanpere es mostrà molt sever, en els seus llibres *Barcelona, son passat, present i porvenir* (1878) i *Fin de la nación catalana* (1905), amb la *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña (1876-1878)* de Bofarull perquè no tenia en compte la bibliografia existent i perquè no feia un ús rigorós de la documentació.⁷

De la seva extensa bibliografia recordarem, també, *Topografia antigua de Barcelona. Rodalía de Corbera* (2 volums, 1890-1892), sobre el plet que enfrontava la ciutat amb el marquès d'Ayerbe per la propietat dels terrenys de la Ciutadella, i *Los terrenos de la Ciudadela* (1911), un documentat estudi de l'impacte que aquesta fortificació va tenir sobre la ciutat, símbol per excel·lència de la dominació borbònica fins al seu enderrocament definitiu i la cessió del solar a la ciutat de Barcelona el 1869. També col·laborà en la *Geografía General de Catalunya* de Francesc Carreras Candi.

7. J. VICENS VIVES, «Sobre el problema de la decadencia económica de Cataluña en el siglo XV», a *Obra dispersa. Catalunya ahir i avui*, a cura de M. BATLLORI i E. GIRALT, Barcelona, Vicens-Vives, 1967, p. 463; R. GRAU, «L'aportació dels historiadors romàntics», dins P. GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, IV. *Romanticisme i Renaixença, 1800-1860*, Barcelona, Edicions 62, 1995, p. 234-238.

SANPERE, POLÍTIC

Hem parlat de la trajectòria republicana de Sanpere, sempre dintre de paràmetres moderats i amb vincles estrets amb el republicanisme espanyol. Però el moment en què l'historiador va dedicar-se més intensament a la política fou el comprès entre 1872 i 1874. Fou elegit diputat per Igualada a les Corts espanyoles en el període comprès entre el 15 de setembre de 1872 i el 22 de març de 1873 i, de nou, a les Corts constituents de la República, entre l'1 de juny de 1873 i el 8 de gener de 1874. És interessant assenyalar que en les eleccions de 1873 triplicà el nombre de vots obtinguts en les anteriors (va passar de tenir-ne 482 a 1.483). De l'etapa de diputat cal remarcar la seva intensa activitat formant part de comissions de treball rellevants com la del jurat mixt de fabricants i d'obrers, la que es creà sobre les classes obreres, la d'obres del port de Barcelona i la del ferrocarril de Girona a Figueres, entre d'altres. Solia intervenir en els debats amb tanta impaciència unes vegades, i amb tanta insistència en d'altres, que sovint el president de les Corts li recriminava la seva actitud i li retirava l'ús de la paraula perquè s'havia excedit en el temps o bé perquè feia discursos en el torn de preguntes. En la primera legislatura, en la qual va fer algunes de les intervencions més rellevants, manifestà la seva preocupació per la presència creixent de les partides carlines a Catalunya, les quals, davant la ineficàcia de l'exèrcit, havien interromput la línia del ferrocarril entre Saragossa i Barcelona. Va interpel·lar al govern sobre possibles irregularitats electorals a Iecla i a Roquetes en perjudici dels republicans. També insistí repetidament en la conveniència que fossin desallotjades les tropes aquarterades a la Universitat de Barcelona —cosa que va aconseguir—, les quals havien fet maniobres a la plaça i havien provocat que «algunos oficiales hayan dado de sablazos a los jóvenes estudiantes».⁸

En relació amb l'alçament dels carlins o de «la facció», com l'anomenava, amb partides a Olot, les Guilleries, el Vallès, Igualada i Berga, davant les repetides respostes del govern que asseguraven que el moviment estava controlat, Sanpere s'indignà i assegurà que els facciosos augmentaven, cosa que li feia expressar els seus dubtes sobre les aptituds del capità general. En una de les interpel·lacions

8. Agraeixo a Lluís Maria de Puig que m'hagi proporcionat les intervencions parlamentàries de Sanpere a les Corts espanyoles. Les cites pertanyen a les Actes de les sessions parlamentàries de 1872, p. 189 i 1613.